

ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ПОВИННОСТІ ГРОМАДЯН І ОДНОДВОРЦІВ ЗАХІДНИХ ГУБЕРНІЙ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В ДОРЕФОРМЕНИЙ ПЕРІОД

У вивченні довготривалого і складного процесу адаптації населення колишньої Речі Посполитої в рамках Російської імперії ще й зараз залишається багато маловивчених наукових проблем. На одну із них ми звернемо увагу в даному історичному дослідженні. Науковий аналіз значного масиву законодавчих актів періоду 1830 – 1860-х рр. вказує на ряд специфічних рис у впорядкуванні справ, пов'язаних зі здійсненням військової повинності новоутворених категорій підданих Російської імперії – громадян і однодворців західних губерній.

Метою даного дослідження є виділення загальних особливостей і специфічних рис законодавчого врегулювання виконання рекрутської повинності громадянами і однодворцями західних губерній. До завдань, поставлених в нашій статті, віднесемо, по-перше, вивчення хронології прийняття нормативних актів та загальні тенденції змін у рекрутському законодавстві щодо громадян і однодворців західних губерній, по-друге, з'ясування меж компетенції казенних палат в процесі реалізації рекрутського законодавства.

Об'єктом дослідження виступає рекрутська повинність громадян і однодворців західних губерній Російської імперії у дореформений період. Предмет дослідження: законодавче врегулювання рекрутської повинності громадян і однодворців та компетенція казенних палат в процесі набору рекрутів. Джерельну базу складає значне коло законодавства представлене у Повному зібранні законів Російської імперії.

З часу поділу Речі Посполитої до подій повстання 1830-1831 рр. в Російській імперії польська шляхта користувалися пільгою у виконанні рекрутської повинності, суть якої полягала у звільненні цієї категорії населення від особистого несення військової служби.

Відповідно до закону, який був опублікований 31 жовтня 1831 р. шляхта, що не змогла довести свого шляхетства отримала назву однодворців (сільські жителі) і громадян (міські жителі) західних губерній. Цим же нормативним актом визначалася необхідність несення цією категорією населення військової повинності, яка встановлювалася на заміну «прежнего земского ополчения (посполитого рушения)», тогочасному «устройству военной службы несоответствующего». Крім того осілі громадяни і однодворці змушені

були платити державі грошовий збір (подимний) на утримання військ. Ті з них, хто жив на власній землі платив щорічно по 3 руб. сріблом з диму, а ті, хто наймав нерухомість – по 2 руб. Одинокі, неосілі та інші громадяни і однодворці зобов'язувалися платити по 1 руб. сріблом з особи. Відповідно до вказаного закону ці збори стягувалися з 1 січня 1833 р.

В законі містилися норми, які впорядковували здійснення військової повинності громадянами і однодворцями. По-перше, при оголошенні кожного загального рекрутського набору вони зобов'язувалися подавати певну кількість людей для виконання повинності. По-друге, для почесних громадян її виконання замінювалося на грошовий збір. По-третє, всі інші громадяни і однодворці повинні були виконувати повинність особисто. По-четверте, строк служби для них становив 15 років. Крім того, через довгострокову пільгу, якою користувалася шляхта стосовно даного виду повинності, законодавець з метою «уравнения сего сословия с другими, по последним обстоятельствам сугубую тягость понесшими» встановив на перший раз одноразово взяти на службу по 10 душ із кожних 500 осіб [1, с. 136, 137].

За пропозицією міністра фінансів Є. Канкріна, 6 листопада 1831 р. Сенат видав указ про дозвіл громадянам і однодворцям західних губерній вступати за наймом в рекрути замість міщан і селян, які особисто виконували рекрутську повинність. Цей нормативний акт не мав географічних обмежень і був доведений до відома усіх губернаторів, губернських правлінь і казенних палат імперії [2, с. 189]. Такий дозвіл було підтверджено положенням Комітету міністрів від 6 травня 1833 р. [3, с. 251]. А на основі цікавого прецеденту, який мав місце в 1834 р., було дозволено здійснювати найм громадян та однодворців і в рахунок наступних рекрутських наборів. Вісім казенних селян Володимирської та Калузької губернії власним коштом прибули на Волинь, де відшукали бажаних однодворців для виконання військової повинності замість своїх сімей. Однак Волинське рекрутське присутствіє відмовилося їх прийняти, оскільки бажаних представляли в рахунок майбутніх наборів. Селяни звернулися з клопотанням до верховної влади про вирішення проблеми, яка в свою чергу задовольнила його і видала положення про дозвіл приймати бажаних громадян і однодворців в рекрути замість сімей «просителей» [4, с. 206].

Вже 1 грудня 1831 р. побачило світ затверджене імператором положення Комітету міністрів про перепис громадян і однодворців. Мета даного нормативного акту була очевидною – встановити максимально точну кількість означеної категорії населення для ефективного збору податків та виконання повинностей, в тому числі й військової. Відповідно до визначеного механізму виконання ревізії, кожна сім'я, за встановленою формою, подавала про себе інформацію в спеціально створену комісію (такі комісії діяли

в усіх повітових містах західних губерній). За правилами, записаними в положенні, комісія формувала загальний повітовий список на основі отриманих даних. Він передавався в місцеву казенну палату, яка ґрунтуючись на цих відомостях, надавала повітовим казначействам виписки про розміри подимного збору (який необхідно було стягнути) та про певну кількість громадян і однодворців, що підлягали виконанню військової повинності [5, с. 237].

Однак окремого уставу, який врегулював би особливості здійснення військової повинності громадянами і однодворцями західних губерній не було. Певною мірою заповнити прогалину в законодавстві було покликане положення від 22 січня 1834 р. Воно визначило умови за якими громадяни і однодворці мали виконувати цей вид повинності. Положення говорило про те, що кількість осіб, які мали нести службу в армії встановлювалася окремим указом під час кожного загального рекрутського набору в імперії. Грошовий збір з поляків, які особисто не підлягали виконанню військової повинності, складав 1 000 рублів асигнаціями з людини (щоправда, з тексту положення незрозуміло, чи був це одноразовий збір, чи його мали стягувати щоразу під час набору рекрутів). Для здійснення повинності громадяни і однодворці поділялися на дільниці (утворювалися з окремої громади однодворців чи громадян), в яких визначався порядок сімейних черг. Відповідно до такої черговості кожна сім'я мала подавати придатного для служби рекрута.

Відповідно до загальноімперського рекрутського уставу врегульовувалися наступні аспекти: порядок утворення рекрутських дільниць; обрахування кількості рекрутів, яких кожна з них має надати та обсягу коштів, котрий мала сплатити; організація порядку сімейних черг; механізм прийому людей на службу; виконання військової повинності шляхом найму та в рахунок майбутніх наборів.

22 січня 1834 р. було затверджене й положення про порядок стягнення подимного збору з громадян і однодворців західних губерній. Примітно, що за повноту сплати вказаного збору відповідала вся громада, тобто загальний обсяг мав бути внесений в повітове казначейство незалежно від зменшення чи збільшення членів общини. Таким чином, за умови смерті чи вибуття людей з громади, їх частина подимного збору покладалася на інших до наступної ревізії [6, с. 58, 68].

Указом від 10 грудня 1834 р. було роз'яснено окремі особливості стягнення подимного збору. Зазначалося, що у випадку, коли члени неосілих сімей живуть і працюють окремо, то з них необхідно було стягувати по 1 руб. з кожного. В той же час сім'ї неосілих громадян і однодворців, які проживали разом, прирівнювалися указом до таких, що мешкали на найманих землях і підлягали стягненню 2 руб. з родини незалежно

від кількості членів сім'ї [7, с. 246]. В наступному (1835) році, після звернення Київської казенної палати, міністр фінансів постановив рішення стосовно стягнення подимного збору за прописних (пропущених) під час ревізії осіб. Відповідно до нього, за пропущення в ревізьких казках частини сім'ї громадян чи однодворців передбачалося утримувати з них полуторний розмір збору, а за «прописку» цілого сімейства – подвійний [8, с. 923].

Перший рекрутський набір з громадян і однодворців був оголошений указом від 23 травня 1834 р. Відповідно до нього потрібно було набрати по 10 рекрутів з кожних 500 осіб, протягом двох місяців з 1 липня до 1 вересня 1834 р. Сім'я, що надавала рекрута, відповідно до указу, мала внести 33 руб. на його обмундирування. Весь процес від прийому рекрута і до передання його до війська врегульовувався відповідними нормами рекрутського уставу, про що повідомлялося усе губернське керівництво і казенна палата [9, с. 396].

Уже в процесі виконання набору рекрутів 4 липня 1834 р. був виданий сенатський указ, дія якого була спрямована на неосілих та громадян і однодворців, які не мали постійної роботи чи ремесла. Верховна влада прагнула зменшити кількість таких людей шляхом залучення їх до військової служби. Через це було дозволено, за рішенням громадських сходів, осіб, які брали участь в повстанні 1830-1831 рр., неблагонадійних і неосілих, віддавати в рекрути в рахунок поточного набору до армії. А для недопущення зростання їх кількості в майбутньому, було встановлено за правило: усіх неосілих, осіб без постійного роду занять, неблагонадійних та ненадійних у сплаті податків розташовувати у черзі в рекрутських списках попереду за інших. З метою найшвидшого виконання вказаних приписів були повідомлені губернатори, казенні палати та інші компетентні присутственні місця західних губерній [10, с. 688].

8 січня 1836 р. був опублікований указ, зміст якого вказував на заборону селянам, ямщикам і міщанам укладати договори про найм громадян та однодворців в рекрути замість їх сімейств [11, с. 1157]. Однак уже 12 червня 1842 р. дозвіл було поновлено. Громадянам і однодворцям можна було найматися в рекрути замість будь-якої категорії населення держави [12, с. 448].

В кінці 1836 р. (з 1 листопада протягом двох місяців) в імперії проводився черговий загальний рекрутський набір. З громадян і однодворців постановлено було набрати до лав армії по 5 рекрутів з кожних 1 000 душ. Ця норма була тотожною до кількості службовців, яку подавали інші категорії населення Російської держави, що говорить про відсутність дискримінаційних елементів в політиці уряду щодо поляків. В 1837 – 1840 рр. було наказано набрати таку ж кількість рекрутів з громадян і однодворців.

Проте із 1841 р. рівновагу було порушено. Протягом п'ятнадцяти наступних наборів з громадян і однодворців стягували, подекуди, вдвічі більше рекрутів, ніж з інших категорій підданих імперії (кількісні показники відображені в таблиці 1). Уваги заслуговує й інший факт. Із 1834 р. імперія ділилася на північну і південну смуги, а з 1839 р. – на західну і східну. Згідно такого поділу проводився почерговий набір рекрутів з губерній відповідної смуги. Громадяни ж і однодворці повинні були подавати рекрутів під час кожного набору в імперії, що вже свідчить про дискримінаційні елементи в політиці влади.

Таблиця 1

Норми виконання рекрутської повинності в Російській імперії
(кількість рекрутів, які підлягали набору з кожної 1 000 осіб)

Період набору	З підданих Російської імперії	З громадян і однодворців	Джерело
1.11.1836 р. – 1.01.1837 р.	5	5	[13, с. 851]; [14, с. 851]
1.11.1837 р. – 1.01.1838 р.	5	5	[15, с. 646]; [16, с. 646]
1.11.1838 р. – 1.01.1839 р.	6	5	[17, с. 1]; [18, с. 2]
1.11.1839 р. – 1.01.1840 р.	5-6 ¹	5	[19, с. 609]; [20, с. 609]
1.11.1840 р. – 1.01.1841 р.	5-6	5	[21, с. 465]; [22, с. 466]
1.11.1841 р. – 1.01.1842 р.	5	10	[23, с. 755]; [24, с. 756]
1.11.1842 р. – 1.01.1843 р.	5	10	[25, с. 759]; [26, с. 760]
1.11.1843 р. – 1.01.1844 р.	5	10	[27, с. 458]; [28, с. 459]
1.11.1844 р. – 1.01.1845 р.	5	10	[29, с. 444]; [30, с. 445]
15.03.1845 р. – 15.04.1845 р.	7 ²	10	[31, с. 165]; [32, с. 166]
1.01.1846 р. – 1.03.1846 р.	5	10	[33, с. 98]; [34, с. 98]
1.01.1847 р. – 1.03.1847 р.	5	10	[35, с. 317]; [36, с. 318]
1.11.1847 р. – 1.01.1848 р.	7	10 (7 ³)	[37, с. 696]; [38, с. 697]
1.11.1848 р. – 1.01.1849 р.	7	10	[39, с. 479]; [40, с. 480]
1.05.1849 р. – 1.06.1849 р.	8	12	[41, с. 166]; [42, с. 167]
1.11.1849 р. – 1.01.1850 р.	4	10	[43, с. 23]; [44, с. 24]
1.09.1850 р. – 1.10.1850 р.	7	8	[45, с. 612]; [46, с. 612]
1.09.1851 р. – 1.11.1851 р.	5	10	[47, с. 409]; [48, с. 410]
1.10.1852 р. – 15.11.1852 р.	7	10	[49, с. 480]; [50, с. 481]
1.11.1853 р. – 1.12.1853 р.	7	10	[51, с. 354]; [52, с. 355]

1.03.1854 р. – 15.04.1854 р.	9	9	[53, с. 68]
------------------------------	---	---	-------------

¹В 1839 р. для здійснення рекрутського набору відбувся поділ губерній Російської імперії на західну і східну смуги замість північної і південної, як це було із 1834 р. В 1838 р. із північної смуги було зібрано по 6 рекрутів з кожної 1000 осіб для доукомплектування армії. Оскільки через зміни відбувся перерозподіл «північних і південних» губерній між західною і східною смугами, то для встановлення справедливості у 1839 р. стягнути по 6 рекрутів з 1 000 осіб з колишніх «південних губерній» губерній західної смуги, а в 1840 р. – східної [18, с. 609].

²У зв'язку з освоєнням територій на Кавказі, раніше строку був оголошений набір із губерній східної смуги.

³Через неврожаї у попередніх роках, із Вітебської та Могильовської губерній стягнули по 7 рекрутів із 1000 осіб.

Набір, який проводився з 1 травня до 1 червня 1849 р. був зумовлений значними втратами армії у 1848 р. через холеру. Його провели завчасно задля збереження боєздатності армії.

У зв'язку з неврожаями рекрутські набори у Вітебській і Могильовській губерніях у 1846 і 1847 рр. не проводилися. Однак відповідно до імперського законодавства це не звільняло їх від виконання повинності у майбутньому. Таким чином, у 1850 р. указом було постановлено набрати в повному обсязі у зазначених губерніях ту кількість рекрутів (з громадян і однодворців), яка була передбачена нормами 1846 і 1847 рр. В той же час, до лав армії набирали і 8 рекрутів з 1000 осіб за 1850 р. Однак текст указу від 8 липня 1853 р. говорить про необхідність стягнути ще по 3 рекрути з Вітебської і Могильовської губерній за 1846 і 1847 рр., що свідчить про неповне виконання запланованих норм наборів у попередні роки.

Зі створенням міністерства і палат державних маєтностей відбулися певні зміни в процесі набору однодворців, які мешкали на казенних землях. 15 грудня 1841 р. побачило світ положення комітету у справах західних губерній про впорядкування побуту однодворців, які жили на державній землі. По-перше, їх підпорядковували зазначеному міністерству; по-друге, їх включили до складу громад казенних селян (однак залишили назву однодворців і особливі права, які відрізняли їх від державних селян); по-третє, відтепер вони повинні були виконувати всі державні повинності нарівні з казенними селянами (крім подушного податку); по-четверте, в їх обов'язку залишалася сплата подимного збору; і, по-п'яте, відтоді однодворці, які мешкали на державних землях, підпадали під дію рекрутського уставу, постановленого для казенних селян (спосіб побудови рекрутських черг сімей визначався тепер кількістю працюючих, а не ревізьких

душ). Варто звернути увагу й на те, що рекрутські черги в однодворців формувалися тепер не окремо, а разом із селянами громади, до якої вони належали [54, с. 118].

Однодворці, які жили поза межами казенних земель й надалі виконували військову повинність на раніше встановлених правилах. Для зменшення кількості неосілих однодворців 22 травня 1844 р. було опубліковане положення комітету у справах західних губерній про впорядкування рекрутських черг. Відповідно до його тексту, неосілих однодворців потрібно було розміщувати в списках черг вище за тих, які мали постійне місце проживання і певний вид діяльності. Про таке розпорядження було повідомлено казенні палати та інше губернське керівництво [55, с. 257]. Відмітимо, що подібна норма вже діяла з 1834 р. згідно указу Сенату.

Починаючи з 1850 р., верховна влада стала заохочувати громадян і однодворців служити в армії понад необхідні 15 років. Мотивувати їх до цього мали встановлені владою матеріальні заохочення. За вислугу 22 років у гвардії та 25 років в армії та інших видах військ їм встановлювалося жалування у розмірі двох з половиною окладів. А при умові продовження служби ще протягом п'яти років воно перетворювалося у пенсію [56, с. 191].

Однак реформа системи набору рекрутів з громадян і однодворців (законодавчо оформлена у 1853 р.) дещо змінила і правила щодо вислуги років та відставки зі служби. Відтоді дана категорія населення урівнювалася в порядку виконання військової повинності з іншими. Це призвело і до зрівняння і строках служби. З 1853 р. для відставки громадянам і однодворцям потрібно було відслужити 22 роки в лавах гвардійців або 25 років в інших родах військ [57, с. 580].

В 1853 р. Державна рада спробувала впорядкувати найм вільновідпущених (до них законодавець відніс громадян і однодворців західних губерній) замість інших осіб. 7 серпня було опубліковане, затверджене імператором, «мнение» Державної ради, за яким найм зазначених осіб здійснювався при посередництві казенної палати. Остання виконувала перевірку достовірності документів наймачів про обов'язок виконання повинності. За наявності сумнівів казенна палата здійснювала запит в органи, які видавали документи. Вона ж ідентифікувала особу, яка наймалася, і контролювала, щоб кандидат відповідав вимогам законодавства про найм рекрутів. Сума коштів, за яку найманець погоджувався йти в рекрути, мала бути повністю представлена від наймача відповідній казенній палаті при наймі громадянина чи однодворця. А завдаток в розмірі не більше 30 руб. дозволялося видавати найманцю лише після здійснення договору [58, с. 349]. Таким чином, на казенну палату покладалися додаткові нотаріальні функції.

В результаті 14-річного експерименту в 1853 р. було прийняте рішення про реформування системи набору рекрутів. Існуючий в той час порядок стягнення рекрутів за «очередними списками», багато в чому вже не влаштовував владу. Новий система передбачала проведення наборів шляхом жеребкування. Така новація торкнулася і громадян та однодворців. Тільки варто зауважити, що перед запровадженням реформи вони підлягали черговій ревізії, яка була запланована на 1854 р.

В правилах, які впорядковували набір за жеребом, вказувалося, що дільниці *громадян* західних губерній формувалися окремо від інших категорій населення (виключення становили випадки, коли на дільниці нараховувалося не більше 20 осіб чоловічої статі). *Однодворці*, які жили на казенних землях і надалі прирівнювалися у виконанні повинностей з державними селянами. *Однодворці*, що мешкали на власній землі прикріплювалися до найближчих общин казенних селян. А з *однодворців*, які жили на землях поміщика, створювалися окремі дільниці, відділені від інших. Набору підлягали особи у віці від 20 до 35 років.

Розподіл дільниць в кожній губернії виконувала місцева казенна палата. В кожній дільниці управління «рекрутськими справами» здійснював дільничний старшина з двома «добросовісними». Їх вибирала громада, а затверджувала казенна палата. Вона ж здійснювала нагляд і управління за виконанням «рекрутських справ» [59, с. 605].

В 1854 р., уже в умовах Кримської війни з громадян і однодворців було стягнуто менше звичайної норми рекрутів. Такий парадокс зумовлений зміною правил набору, відповідно до яких вони урівнялися в обов'язку виконувати цей вид повинності на рівні з іншими категоріями населення держави.

В контексті дослідження варто зазначити, що казенна палата була одним із ключових органів, які здійснювали організацію виконання рекрутської повинності. До її компетенції відносилися: вірний облік громадян і однодворців (за результатами ревізій); розподіл рекрутських дільниць у губернії; затвердження дільничних старшин та контроль за їх діяльністю; формування виписок про розміри подимного збору і про кількість осіб, що підлягали виконанню військової повинності в кожній дільниці; виконання нотаріальних функцій під час найму громадян і однодворців замість інших осіб тощо. До того ж, земська поліція зобов'язувалася виконувати приписи казенної палати «в точности и без промедления» [59, с. 607].

Отже, на основі проведеного дослідження можемо виділити три етапи в процесі розвитку рекрутського законодавства стосовно громадян і однодворців західних губерній, кожний з яких мав свої тенденції і особливі риси. Перший етап (1831 – 1840 рр.) характеризується активною законодавчою діяльністю у впорядкуванні досліджуваної

проблеми. Протягом цього часу було визначено статус даної категорії людей і налагоджено механізм виконання їх військової повинності. На другому етапі (1841 – 1852 рр.) простежується зниження законотворчої діяльності і посилення норм набору рекрутів (порівняно з іншими категоріями населення Російської імперії). В табл. 1 можемо побачити, що, в окремі роки, набору підлягало вдвічі більше осіб з громадян і однодворців, ніж з інших підданих Російської імперії. На третьому етапі (1853 р. і далі) відбувається реформування «рекрутської» системи: запроваджене жеребкування під час наборів, здійснюється повне зрівняння громадян і однодворців з іншими категоріями населення в питанні виконання військової повинності.

Джерела та література:

1. Полное собрание законов Российской империи (далі ПСЗ). – Спб., 2-е собр., 1832. – Т. 6, отд. 2. – № 4869. – 360 с.
2. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1832. – Т. 6, отд. 2. – № 4926. – 360 с.
3. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1834. – Т. 8, отд. 1. – № 6176. – 832 с.
4. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1835. – Т. 9, отд. 1. – № 6887. – 891 с.
5. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1832. – Т. 6, отд. 2. – № 4977. – 360 с.
6. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1835. – Т. 9, отд. 1. – № 6734. – 891 с.
7. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1835. – Т. 9, отд. 2. – № 7638. – 304 с.
8. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1836. – Т. 10, отд. 2. – № 8367. – 1269 с.
9. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1835. – Т. 9, отд. 1. – № 7116. – 891 с.
10. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1835. – Т. 9, отд. 1. – № 7249. – 891 с.
11. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1836. – Т. 10, отд. 2. – № 8647. – 1269 с.
12. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1843. – Т. 17, отд. 1. – № 15744. – 915 с.
13. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1837. – Т. 11, отд. 1. – № 9445. – 895 с.
14. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1837. – Т. 11, отд. 1. – № 9444. – 895 с.
15. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1838. – Т. 12, отд. 1. – № 10443. – 822 с.
16. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1838. – Т. 12, отд. 1. – № 10444. – 822 с.
17. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1839. – Т. 13, отд. 2. – № 11379. – 468 с.
18. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1839. – Т. 13, отд. 2. – № 11380. – 468 с.
19. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1840. – Т. 14, отд. 1. – № 12513. – 1185 с.
20. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1840. – Т. 14, отд. 1. – № 12515. – 1185 с.
21. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1841. – Т. 15, отд. 1. – № 13632. – 855 с.
22. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1841. – Т. 15, отд. 1. – № 13634. – 855 с.
23. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1842. – Т. 16, отд. 1. – № 14729. – 924 с.
24. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1842. – Т. 16, отд. 1. – № 14731. – 924 с.

25. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1843. – Т. 17, отд. 1. – № 15840. – 915 с.
26. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1843. – Т. 17, отд. 1. – № 15842. – 915 с.
27. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1844. – Т. 18, отд. 1. – № 17026. – 842 с.
28. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1844. – Т. 18, отд. 1. – № 17028. – 842 с.
29. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1845. – Т. 19, отд. 1. – № 18070. – 921 с.
30. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1845. – Т. 19, отд. 1. – № 18072. – 921 с.
31. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1846. – Т. 20, отд. 1. – № 18695. – 1045 с.
32. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1846. – Т. 20, отд. 1. – № 18697. – 1045 с.
33. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1846. – Т. 20, отд. 2. – № 19423. – 249 с.
34. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1846. – Т. 20, отд. 2. – № 19425. – 249 с.
35. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1847. – Т. 21, отд. 2. – № 20468. – 739 с.
36. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1847. – Т. 21, отд. 2. – № 20470. – 739 с.
37. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1848. – Т. 22, отд. 1. – № 21507. – 950 с.
38. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1848. – Т. 22, отд. 1. – № 21509. – 950 с.
39. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1849. – Т. 23, отд. 1. – № 22447. – 664 с.
40. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1849. – Т. 23, отд. 1. – № 22449. – 664 с.
41. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1850. – Т. 24, отд. 1. – № 23108. – 635 с.
42. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1850. – Т. 24, отд. 1. – № 23110. – 635 с.
43. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1850. – Т. 24, отд. 2. – № 23463. – 360 с.
44. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1850. – Т. 24, отд. 2. – № 23465. – 360 с.
45. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1851. – Т. 25, отд. 1. – № 24310. – 762 с.
46. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1851. – Т. 25, отд. 1. – № 24312. – 762 с.
47. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1852. – Т. 26, отд. 1. – № 25302. – 752 с.
48. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1852. – Т. 26, отд. 1. – № 25304. – 752 с.
49. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1853. – Т. 27, отд. 1. – № 26458. – 801 с.
50. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1853. – Т. 27, отд. 1. – № 26460. – 801 с.
51. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1854. – Т. 28, отд. 1. – № 27431. – 704 с.
52. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1854. – Т. 28, отд. 1. – № 27433. – 704 с.
53. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1855. – Т. 29, отд. 1. – № 27899. – 910 с.
54. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1842. – Т. 16, отд. 2. – № 15121. – 156 с.
55. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1845. – Т. 19, отд. 1. – № 17823. – 921 с.
56. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1851. – Т. 25, отд. 1. – № 24018. – 762 с.
57. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1854. – Т. 28, отд. 1. – № 27724. – 704 с.
58. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1854. – Т. 28, отд. 1. – № 27422. – 704 с.
59. ПСЗ. – Спб., 2-е собр., 1854. – Т. 28, отд. 1. – № 27728. – 704 с.

Анотації

Богдан Шевчук Законодавче врегулювання військової повинності громадян і однодворців західних губерній у Російській імперії в дореформений період

У статті висвітлюються питання законодавчого врегулювання рекрутської повинності, якій підлягали громадяни і однодворці західних губерній, починаючи із 1830-х рр. Увага приділяється компетенції казенної палати, як одному із ключових органів, які здійснювали організацію виконання вказаної повинності.

Bohdan Szewczuk. Uregulowanie prawodawcze obowiązku wojskowego obywateli i jednodwórców zachodnich gubernij Imperii Rosyjskiej w period do reformy.

W artykule są wyświetlono pytanie uregulowania prawodawczego rekruckiego obowiązku dla obywateli i jednodwórców zachodnich gubernij od lat 1830. Zwrócono uwagę na kompetencji pałaty żądowej jako jednemu z głównych narząd, które realizowały wykonanie tego obowiązku.